

GÓP BÀN VỀ QUY HOẠCH PHÁT TRIỂN THÀNH PHỐ ĐIỆN BIÊN TỪ GÓC NHÌN DI SẢN VĂN HÓA

44

PGS. TS. ĐẶNG VĂN BÀI*

1. Tuân thủ những nguyên tắc cơ bản trong phát triển bền vững, ý tưởng quy hoạch phát triển thành phố Điện Biên phải hướng đến và ưu tiên cho việc bảo vệ môi trường thiên nhiên

Con người từ lúc sinh ra cho đến khi trở về cát bụi với "bà mẹ" thiên nhiên, luôn phải gắn bó, nương tựa vào các điều kiện tự nhiên. Môi trường thiên nhiên được nhìn nhận như là "bà đỡ"/"mẹ nuôi" của con người và xã hội. Đó là nơi con người sinh ra và cũng là nguồn tài nguyên quan trọng đóng vai trò quyết định sự tồn tại và phát triển của con người và văn hóa. Bằng lao động sáng tạo và ý tưởng quy hoạch đậm chất nhân văn, nhân loại đã sớm biết thích nghi với điều kiện tự nhiên, khai thác nguồn tài nguyên thiên nhiên để tạo lập môi trường nhân tạo/"thiên nhiên" thứ hai, trong đó, hệ thống mạng lưới đô thị của từng quốc gia là sản phẩm sáng tạo văn hóa điển hình nhất. Đó là lý do buộc chúng ta cần "đong đếm" để xác định rõ yếu tố tự nhiên nào cản trở thành điểm tựa vững chắc cho quy hoạch phát triển Điện Biên trong tương lai.

Quy hoạch chung xây dựng thành phố Điện Biên (quy hoạch chung) đã xác định rất rõ loại tài nguyên thiên nhiên chủ đạo nhất của thành phố bao gồm:

Một là tài nguyên đất: Lòng chảo Điện Biên rộng khoảng 150.000 ha, với bề mặt phẳng, có nguồn gốc tích tụ trầm tích, tạo nên cánh đồng Mường Thanh màu mỡ (một trong bốn vựa lúa vùng Tây Bắc: nhất Thanh, nhì Chò, tam Than, tứ Tắc), có thể coi đây là yếu tố hàng đầu tạo cảnh quan đặc sắc của Điện Biên. Người Điện Biên vẫn tự hào coi cánh đồng Mường Thanh là "đồng bằng" giữa vùng rừng núi lớn nhất ở Tây Bắc.

Hai là tài nguyên nước: Các con sông lớn Nậm Rồn (chạy ngang cánh đồng Mường Thanh), Nậm

Khẩu Vu cũng như các suối nhỏ, to, với nguồn nước mặt dồi dào. Các mặt nước hồ Pa Khoang, hồ Nậm Ngam, đặc biệt hơn nữa là 600 ha mặt nước hồ Pa Khoang với gần 40 triệu m³ nước (cung cấp cho hai nhà máy thủy điện, nguồn nước tưới cho cánh đồng Mường Thanh), đồng thời còn là những địa chỉ du lịch hấp dẫn.

Ba là tài nguyên rừng: Là thành phố vùng núi và biên giới, rừng được coi là loại tài nguyên quý giá, với sự đa dạng về động, thực vật hoang dã. Đặc biệt, phải kể đến khu rừng nguyên sinh Mường Phăng có diện tích 293,18 ha, với vùng lõi di tích là 73 ha gắn với Khu Chỉ huy sở Mường Phăng của Đại tướng Võ Nguyên Giáp trong chiến dịch Điện Biên Phủ.

Bốn là tài nguyên cảnh quan sinh thái: Đó chính là vùng thung lũng thoáng bán sơn địa với lòng chảo Mường Thanh, được bao bọc bởi các vòng cung núi non trùng điệp, hiểm trở, một hệ thống sông và suối liên hoàn, các vùng cảnh quan đa dạng.

Từ quan điểm phát triển, chúng ta cần tiếp cận tài nguyên thiên nhiên của thành phố Điện Biên từ hai góc nhìn. Một mặt, đây là môi trường thiên nhiên có thể khai thác, phục vụ nhu cầu sinh tồn và phát triển của con người với tư cách là quỹ đất xây dựng cho Điện Biên tương lai. Mặt khác, phải coi đây là đối tượng cần được bảo tồn với tư cách là bộ phận của môi trường sống và nguồn tài nguyên du lịch hấp dẫn của Điện Biên hôm nay và mai sau.

Theo ý nghĩa tổng quát, đô thị là một khu vực có mật độ gia tăng các công trình kiến trúc do con người xây dựng theo một ý tưởng quy hoạch đã được xác định trước với thái độ thân thiện với môi trường tự nhiên. Do đó, ý tưởng quy hoạch chung chỉ được công nhận là có tính sáng tạo, khi chúng ta xác định các khu vực tập trung mật độ xây dựng các công trình kiến trúc của thành phố Điện Biên Phủ, đáp ứng được nhu cầu phát triển mà vẫn bảo

* Phó Chủ tịch Hội Di sản văn hóa

tồn được nét đặc trưng tự nhiên, không làm cạn kiệt, suy thoái môi trường sinh thái - nhân văn trong khu vực lòng chảo Điện Biên.

2. *Xây dựng môi trường xã hội lành mạnh với nguồn nhân lực có chất lượng phục vụ yêu cầu phát triển Điện Biên trong tương lai cũng là nhiệm vụ quan trọng đặt ra cho quy hoạch*

Trong quá trình phát triển đô thị, nhân loại tạo lập nên môi trường nhân tạo - "môi trường thiên nhiên thứ hai", mà các nhà nghiên cứu gọi là môi trường sinh thái - nhân văn. Môi trường nhân tạo đó chứa đựng những giá trị nhân văn sâu sắc, cái chúng ta quen gọi là giá trị văn hóa truyền thống. Đến lượt mình, các giá trị văn hóa truyền thống lại thực hiện hai chức năng căn bản của văn hóa: liên kết xã hội, gắn bó cộng đồng, chi phối tư duy, định hướng hành động của cộng đồng và quốc gia. Nhân loại, vì thế, luôn đề cao và tôn vinh giá trị văn hóa như là loại "tài sản đặc biệt"/"vốn xã hội" hay "vốn văn hóa" cho phát triển. Trong quá trình phát triển đô thị, các cá nhân có điều kiện cần và đủ để nhanh chóng nhập thân vào cộng đồng và xã hội, được trang bị các giá trị văn hóa và chuẩn mực đạo đức để hoạt động với tư cách là những thành viên có chất lượng của cộng đồng. Xã hội tác động tới việc hình thành nhân cách văn hóa của cá nhân thông qua văn hóa và ngược lại, cá nhân tiếp nhận giá trị văn hóa và làm theo nguyện vọng chung của xã hội, qua đó tác động tích cực trở lại, thúc đẩy sự phát triển của xã hội nói chung và đô thị nói riêng.

Ý tưởng quy hoạch xây dựng thành phố Điện Biên phải đóng góp thiết thực cho việc tạo lập một môi trường xã hội lành mạnh, phục vụ cho phát triển bền vững, trong đó, di sản văn hóa vật thể và phi vật thể của cộng đồng 14 tộc người ở Điện Biên được bảo tồn và tôn vinh một cách xứng đáng.

"Vốn văn hóa" cho phát triển của thành phố Điện Biên trong tương lai bao gồm các yếu tố sau đây:

Một là nguồn nhân lực: Con người là yếu tố quan trọng nhất, với tư cách là chủ thể sáng tạo các giá trị văn hóa, là nguồn nhân lực phục vụ cho phát triển, đồng thời, cũng là đối tượng cần được ưu tiên hàng đầu trong ý tưởng quy hoạch xây dựng đô thị. Với dân số khoảng 70.887 (số liệu năm 2010) không chỉ có người Kinh mà còn có những thành phần cư dân khác là người Thái, người Mông, người Sila và các dân tộc khác chiếm 1/3 dân số của thành phố.

Hai là di sản văn hóa phi vật thể: Trước hết, phải nhắc tới vốn dân vũ mà điển hình nhất là nghệ thuật Xòe Thái, được gắn liền với các dịp lễ tết, cưới xin, lễ cúng bản, cúng mừng của người Thái. Đây là một dạng dân vũ (có tính tập thể) đa dạng và cũng là niềm tự hào của đồng bào dân tộc Thái ở Điện Biên, bao gồm: Xòe vòng, Xòe khăn, Xòe nón, Xòe quạt, Xòe sạp..., có nhạc cụ và đạo cụ đi kèm. Ngoài ra, múa Sạp cũng là một dạng dân vũ rất đặc sắc.

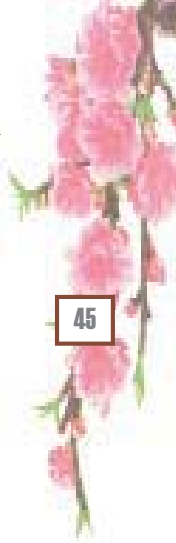
Nghệ thuật hát Then và văn cúng hồn trong lễ hội truyền thống, trong đó, hát Then - hình thức diễn xướng dân gian độc đáo của người Thái, ở đó tiếng đàn tính và cách diễn tấu là chất "men say" cho nghệ nhân hát Then thăng hoa. Tiếp theo, phải nói tới các loại nhạc cụ đi kèm lễ hội và nghệ thuật tâm linh, như: đàn tính, trống, chiêng, chũm chọe và nhạc quả (bộ gõ) là những vật linh thiêng của bản mường.

Nghề thủ công truyền thống cũng là loại hình di sản văn hóa đa dạng của đồng bào các dân tộc, trong đó: đan lát, nghề rèn, nghề mộc, nghề dệt thổ cẩm mẫu hoa văn có trên trang phục của người Thái là tiêu biểu nhất.

Cuối cùng, phải nói đến "Truyền thuyết hoa Ban", là câu chuyện tình cảm động giữa chàng Khum nghèo đói, mồ côi với nàng Ban xinh đẹp, con nhà Phìa Tạo. Đây là biểu tượng văn hóa tượng trưng cho tình yêu lứa đôi chung thủy mà hiện thân của nó là hình ảnh hoa Ban trong lòng Điện Biên hôm nay. Chúng ta có thể nghĩ đến một không gian tràn ngập hoa Ban ở thành phố Điện Biên.

Ba là di sản văn hóa vật thể: Cư trú theo bản mường là nét văn hóa đặc sắc của các tộc người ở Điện Biên, trong đó, ngôi nhà sàn với hai chái, có mái lợp hình mũi rùa và hình "khau cú" là điển hình nhất. Có thể dẫn ra một số bản tiêu biểu, như: bản Him Lam (phường Him Lam), bản Phiêng Lơn (xã Thanh Minh), bản Noong Bua (phường Noong Bua) là những nơi còn lưu giữ nhiều nét văn hóa đặc sắc mang tính đặc trưng của đồng bào các dân tộc.

Nói tới di sản văn hóa vật thể, không thể bỏ qua khu di tích lịch sử Điện Biên Phủ - một di tích quốc gia đặc biệt. Đây là một quần thể di tích có giá trị lịch sử to lớn, mang ý nghĩa quốc gia và quốc tế, đang lưu giữ một trang sử chống ngoại xâm oanh liệt nhất của Việt Nam. Có thể liệt kê ra đây một số địa điểm di tích tiêu biểu, như: đồi A1, hầm Đờ-cát, đồi Độc lập, di tích Đường kéo pháo, cầu Mường

Hiện vật tại trận địa lòng chảo Điện Biên - Ảnh: Tư liệu Cục Di sản văn hóa

Thanh, sở chỉ huy chiến dịch Điện Biên Phủ tại Mường Phăng, bia tưởng niệm Noong Nhai...

Khu di tích lịch sử chiến trường Điện Biên Phủ gắn với một sự kiện lịch sử kéo dài 55 ngày đêm, trong một không gian rộng lớn, với các ngọn đồi phía Đông bao quanh thung lũng Mường Thanh dài 20km và rộng 6km. Đánh giá tầm vóc và ý nghĩa to lớn của chiến thắng Điện Biên Phủ, Chủ tịch Hồ Chí Minh khẳng định: "lần đầu tiên trong lịch sử, một nước thuộc địa nhỏ yếu đã đánh thắng một nước thực dân hùng mạnh. Đó là một thắng lợi vẻ vang của nhân dân Việt Nam, đồng thời cũng là một thắng lợi của các lực lượng hòa bình dân chủ và chủ nghĩa xã hội trên thế giới". Ngoài ra, bằng cách nào để vừa tạo lập được không gian thích hợp cho phát triển đô thị, lại vừa bảo vệ được các di tích đặc thù như vậy trong lòng đô thị cũng là một thách thức lớn đối với các nhà quy hoạch. Với quan điểm tiếp cận - di sản văn hóa với tư cách là nguồn sức mạnh nội lực, là nguồn "vốn văn hóa" cho phát triển hay loại tài nguyên du lịch có giá trị phát triển phục vụ du lịch bền vững, thách thức lớn nhất đặt ra cho quy hoạch chung xây dựng thành phố Điện Biên là phải tạo dựng được các không gian sinh thái nhân văn (không gian kiến trúc) với các điều kiện cần và đủ, để "vốn văn hóa"/tài nguyên văn hóa có

thể tham gia vào quá trình phát triển đô thị và trở thành các sản phẩm du lịch - văn hóa hấp dẫn, truyền tải được "ký ức Điện Biên" cho hôm nay và mai sau. Cũng tức là làm cho "vốn văn hóa" của đồng bào các dân tộc Điện Biên không bị hao hụt, ngược lại, còn được liên tục phát triển, hội nhập vào đời sống hiện đại. Và, nhờ đó, di sản văn hóa sẽ trở thành một bộ phận cấu thành môi trường sống, đồng thời thực hiện chức năng giáo dục, điều chỉnh hành vi của con người để tạo lập môi trường xã hội lành mạnh cho phát triển Điện Biên.

3. Những định hướng chung nhằm biến thách thức thành cơ hội cho phát triển thành phố Điện Biên trong tương lai

Bản thuyết minh quy hoạch đã khẳng định rõ bốn tính chất căn bản của thành phố Điện Biên là:

Trung tâm hành chính, chính trị, văn hóa, xã hội, khoa học kỹ thuật và thành phố trung tâm vùng Tây Bắc.

Trung tâm du lịch trọng điểm quốc gia, di tích lịch sử chiến thắng Điện Biên Phủ, du lịch sinh thái - văn hóa.

Trung tâm kinh tế du lịch, công nghiệp, nông, lâm nghiệp và là đầu mối giao thương của vùng Tây Bắc.

Có vị trí an ninh quốc phòng quan trọng.

Bản thuyết minh quy hoạch cũng xác định những nét đặc trưng và bản sắc của thành phố Điện Biên cần được trân trọng giữ gìn là:

- Các khu rừng tự nhiên và phòng hộ bao quanh thung lũng lòng chảo Điện Biên.

- Hệ thống sông Nậm Rốn và các lưu vực gắn kết với hàng trăm suối chi lưu khác.

- Các con kênh, ao, hồ trải rộng khắp thành phố và vùng phụ cận, như hồ Pa Khoang, hồ Khuổi Phạ..., kênh thủy nông Tả, Hữu...

- Các bản Thái - H'mông truyền thống ở nội đô và vùng phụ cận.

- Hệ thống các di tích lịch sử chiến thắng Điện Biên Phủ, thành Hoàng Công Chấn.

Tính chất và nét đặc trưng nêu trên chỉ trở thành hiện thực, nếu chúng ta có được những ý tưởng mang tính đột phá trong quy hoạch phát triển Điện Biên. Trước hết, Điện Biên tương lai phải là thành phố sinh thái và thành phố di sản. Tổ chức sinh thái của Úc định nghĩa thành phố sinh thái là "thành phố đảm bảo sự cân bằng với thiên nhiên", tức là đảm bảo điều kiện cộng sinh giữa con người và thiên nhiên. Người ta quan niệm rằng, thành phố sinh thái là "thành phố xanh", "thành phố thông minh", thành phố đáng sống và có chất lượng sống cao, mà ở đó, hệ sinh thái tự nhiên không bị khai thác cạn kiệt, ngược lại, còn được bảo tồn, tái sinh và làm giàu thêm, nhằm đảm bảo điều kiện trao đổi chất tự nhiên trong môi trường không bị ô nhiễm. Và, cũng chỉ phát triển theo mô hình thành phố sinh thái, chúng ta mới có điều kiện bảo tồn và phát huy giá trị các di tích lịch sử - văn hóa phân bố rộng khắp ở các khu vực đồi núi và lòng chảo Mường Thanh. Nhờ đó, Điện Biên mãi mãi là thành phố di sản, lưu giữ cho muôn đời con cháu mai sau những "ký ức đẹp, hào hùng về Điện Biên năm xưa".

Cánh đồng Mường Thanh được duy trì trong lòng đô thị không chỉ với tư cách là yếu tố tạo cảnh quan thiên nhiên đặc trưng, mà còn được khai thác để tạo ra những "đặc sản nông nghiệp" đi kèm với các loại hàng hóa, các loại hình dịch vụ du lịch, cùng với cách thức canh tác của đồng bào dân tộc sẽ trở thành "bảo tàng nông nghiệp sống" ở vùng Tây Bắc/điểm đến hấp dẫn cho du khách trong nước và quốc tế. Bởi vì, đời sống lao động sản xuất, sinh hoạt văn hóa và ngay cả chính bản thân cư dân nông nghiệp cũng sẽ là hiện thân của "phần trưng bày và hiện vật sống" của bảo tàng. Và, như vậy, cộng đồng cư dân địa phương sẽ có nguồn sinh kế bổ sung.

Để giảm thiểu áp lực về mật độ kiến trúc trong thành phố di sản, nhóm quy hoạch đã mạnh dạn đề xuất chiến lược phát triển hệ thống các trung tâm đô thị hiện đại, với phương án dịch chuyển trung tâm thành phố về khu vực trung tâm mới Noong Bua, đồng thời, giảm mật độ các nhóm nhà ở tại trung tâm cũ, chuyển các khu công sở ra trung tâm đô thị mới. Thiết nghĩ, đây là ý tưởng quy hoạch mang tính đột phá, nhờ thế, Điện Biên mới có khả năng tồn tại với tư cách là thành phố di sản.

Thời gian qua, các di tích lịch sử - văn hóa tại Điện Biên đã được tu bổ, tôn tạo với nguồn vốn không nhỏ từ ngân sách Nhà nước (bổ sung thêm tượng đài lịch sử, nhà bảo tàng mới, khu nghĩa trang lịch sử đồi A1). Tuy nhiên, chúng ta vẫn chưa tạo lập được những cơ sở hạ tầng kỹ thuật và dịch vụ tương ứng để biến các địa điểm di tích dưới dạng tiềm năng thành các điểm đến/sản phẩm du lịch hấp dẫn. Tôi cho rằng, trong ý tưởng quy hoạch nên đầu tư sâu hơn nữa về yêu cầu xây dựng Điện Biên thành "Trung tâm du lịch có tầm cỡ của vùng Tây Bắc và là một trọng điểm du lịch trong hệ thống du lịch quốc gia" thể hiện trong định hướng quy hoạch tổng thể kinh tế - xã hội tỉnh Điện Biên đã được Thủ tướng Chính phủ phê duyệt ngày 13/10/2006.

Trong quy hoạch phát triển đô thị luôn luôn xuất hiện các cơ hội cần tận dụng cũng như thách thức cần vượt qua. Nhưng, trong thực tiễn, nếu các kiến trúc sư quy hoạch biết và dám đề xuất các ý tưởng mang tính sáng tạo và đột phá, thì chúng ta hoàn toàn có khả năng biến thách thức thành cơ hội cho phát triển. Và, theo bản Thuyết minh quy hoạch xây dựng thành phố Điện Biên, có thể hình dung ra được hình ảnh của một thành phố sinh thái, hiện đại, bản sắc, có sức cạnh tranh bền vững cho phát triển du lịch trên nền tảng là du lịch - văn hóa và sinh thái, tôn trọng và phát huy giá trị văn hóa truyền thống, các di sản văn hóa phi vật thể và vật thể của cộng đồng các dân tộc Điện Biên. Ta có thể tạm gọi đây là thành phố sinh thái/thành phố di sản của cả vùng Tây Bắc.

Bản Thuyết minh tổng hợp quy hoạch chung xây dựng thành phố Điện Biên Phủ đến năm 2030 tầm nhìn đến năm 2050 do Trung tâm Tư vấn kiến trúc và Đầu tư xây dựng lập ra cũng phần nào thể hiện rõ các ý tưởng quy hoạch đáng trân trọng./.

Đ.V.B

(Ngày nhận bài: 03/11/2014; Ngày phản biện đánh giá: 29/12/2014; Ngày duyệt đăng bài: 17/01/2015).